

A „SZOVJET MINTA” EGYEDI ÉRTELMEZÉSE AZ 1950-ES ÉVEK ÓVODAI NEVELÉSÉT MEGHATÁROZÓ DOKUMENTUMOKBAN

THE UNIQUE INTERPRETATION OF THE ‘SOVIET METHOD’ IN THE DOCUMENTS SHAPING THE KINDERGARTEN EDUCATION OF THE 1950S

Yvetta Kóger

Összefoglalás

Az alig kétszáz éves magyarországi óvodáztatás alakulási folyamatában 1948-tól egy átmeneti periódusról beszélhetünk, amikor is az ún. szocialista óvoda formálódott. Az egykori pártállam vezetősége által követelt új elveknek való megfelelés következménye lett az élet minden területét – így a nevelésügyet is – átható hiperközpontosított homogenizálásra törekvés a szovjet minta másolásával.

E kutatás a hivatalos pártállami irányítás oldaláról vizsgálja az óvoda mint preszkoláris intézmény szerepét az épülő szocialista rendszer legitimációját segítő köznevelésben. A kutatási dimenziók orientálta forráskutatás során az óvodapolitikai dimenzió által kijelölt elsődleges források közül az óvodai nevelésre vonatkozó útmutatók is látótérbe kerültek. A szocialista blokk óvodáinak életét meghatározó első központi tartalmi szabályozók az 1950-es évek közepén kerültek kiadásra. A kutatás rávilágít az egységesítő törekvések mellett érvényesülő eltérő vonásokra két szocialista ország, Csehszlovákia és Magyarország vonatkozásában. A nyilvános és látens tartalmakra egyaránt fókuszáló komparatív elemzés eredményei megerősítik azt, hogy habár az ideológiailag vezérelt aktuál- és oktatáspolitikai döntések a szovjet minta elsődlegességét hangsúlyozták, mégis megjelenhettek egyedi vonások, eltérő hangsúlyok az egyes országok óvodai nevelését irányító utasításokban.

Kulcsszavak: óvodatörténet, szocialista óvoda, „egységesítés”, kvalitatív tartalom-elemzés

Abstract

In the less than two hundred years of the development of kindergarten education in Hungary, we can speak of a transitional period from 1948, when the so-called socialist kindergarten was taking shape. Demanded by the leadership of the former party-state, the compliance to the new principles resulted in the objective to homogenise all areas of life in an overcentralised way by copying the Soviet method.

This research focuses on the role of kindergartens, as early childhood education institutions in the public education helping legitimise the socialist system under construction, from the official party leadership’s perspective. The research of the sources was shaped by the research dimensions. The research focused on the primary sources specified by the kindergarten politics dimension and, within those, on the manuals on kindergarten education. The first central content regulation manuals influencing the life of the Soviet Bloc’s kindergartens were published in the middle of the 1950s. The research reveals the presence of different features in two socialist countries, Czechoslovakia and Hungary, despite the unification efforts. The results of the comparative analysis, focusing on both manifest and latent content, confirm

that although the educational policy and political decisions of the day were influenced by the era's ideology and advertised the superior status of the Soviet method, unique features and different priorities were, in fact, present in the kindergarten education manuals of the different countries.

Keywords: kindergarten history, socialist kindergarten, ‘unification’, qualitative content analysis

Bevezetés

A szocialista óvoda „hőskorával” foglalkozó óvodatörténeti kutatás nem nélkülözheti a szovjet minta nyomán átalakuló nevelésügy főbb jellegzetességeinek vizsgálatát óvodaügyi aspektusból. Egyre gyarapodik azon kutatók száma, akik megküzdnek az 1950-es évek tanulmányozásának kihívásaival, és például neveléstudományi megközelítéssel igyekeznek e korszak, a „szocialista pedagógia” és intézményrendszere különböző kontextusú valóságát feltárni és leírni (például Darvai, 2022; Donáth, 2008; Géczi, 2010; Golnhofer & Szabolcs, 2020; Kéri, 2003, 2009; Kolosai, 2012; Molnár, 2021; Nemes-Wéber, 2019; Németh & Bíró, 2016; Nóbik, 2008; Sáska, 2005; Somogyvári, 2018; Szabolcs & Golnhofer, 2018).

Géczi János a szocialista és szovjet pedagógia egymással való azonosítása nyomán írt az „ötvenes évek” kezdetén természetessé váló szovjet példa etalonná emeléséről (Géczi, 2006). A politika által támogatott mintakövető magatartás diszkontinuitást eredményezett, vagyis az addigi pedagógiai hagyományok megszakítását, átértelmezését (Golnhofer & Szabolcs, 2017). Az óvodai nevelés terén is érvényesült a szovjet mintájú homogenizálásra törekvés, amely a pedagógiai pluralizmust hivatalosan nélkülöző „átmeneti periódust” indított el 1948-tól az 1980-as évek végéig. Ez a korábbi óvodapedagógiai tradíciók megszakadását idézte elő, és szinte előzmény nélküli új elveknek való megfelelést jelentett (Kövér, 1987).

A „szovjetizálás” nevelésügyi hatása nem csak Magyarországon érvényesült, hanem a szovjet érdekszférába tartozó keleti blokk valamennyi országában. Jelen kutatás térbeli dimenzióját a szocialista blokk országai közül Magyarország és Csehszlovákia jelenti. Szlovákia egy része (Felvidék) az első világháború végéig Magyarországhoz tartozott, így e területen az óvodaügy fejlődését Brunszvik Teréz óvodaalapító törekvései, majd az 1891. évi kisdedovási törvény határozta meg. Ám Csehszlovákia további területein is felfedezhetőek hasonlóságok a preszkoláris intézmények létrejöttében, működésében (lásd például Kasáčová, 2009; Šmelová, 2009; Vargová, 2019). Az „ötvenes évektől” pedig a már említett szovjet minta követési kényszere eredményezett hasonló fejlődési utat a két ország óvodaügyében (lásd például Gabzdilova, 2021).

Az elsődleges kútfők közül az óvodapolitikai forráscsoportja, az óvodai nevelést meghatározó tartalmi szabályozók kerültek górcső alá. A kutatás az „ötvenes évek” óvodai útmutatóinak összehasonlító elemzését tűzte ki céljául, elsősorban a manifeszt tartalmakat vizsgálva, miközben kísérlet történt a látens elemek felfejtésére is. A vizsgálat fő kérdése: az „ötvenes éveket” jellemző egységesítő törekvések ellenére érvényesülhettek-e eltérő vonások a dokumentumokban?

A szocialista (óvoda)pedagógia főbb jellemzői

A téma teljességre törekvő leírására jelen keretben nem vállalkozunk, csupán néhány, óvodai tartalmi szabályozók megalkotását befolyásoló momentumot emelünk ki. A kutatott korszak intézményes nevelésében 1948-tól erősödött fel a politikai hatalomváltással kierőszkolt szocialista pedagógia térnyerése. E koncepció elméleti bázisát a sztálini szocializmus és emberfelfogás jelentette. A pedagógia egyik fő funkciójává vált a politikai hatalom elveinek, normáinak, illetve az általa elképzelt társadalmi fejlődés legitimációjának támogatása. Ebből következőleg a szocialista közoktatási rendszer kialakítása ideológiai váltást igényelt (Golnhofer, 2004). A pedagógusok munkájában elvárás volt a politika által gerjesztett, alternatíva nélküli gondolkodásmód. A pártállami utasítások nyomán elszigeteltség, egyoldalú orientáció vált jellemzővé, vagyis a nevelési-oktatási intézmények a szovjet ideológia foglyai lettek. A szovjet pedagógiai irodalom fordításainak sora jelezte, hogy a jövőt a szovjet modell jelenti, annak eszményeivel együtt (Pálfi, 2011). A pedagógiai szakmában való maradás feltételévé vált a nem szocialista pedagógiák, így például a reformpedagógiai irányok elutasítása. Az ötvenes évek elején beszélhetünk a reformpedagógiák elleni harc kiteljesedéséről (Golnhofer, 2004; Šmelová, 2009).

Az óvodák irányítása a szintén szovjet mintájú, centralizált, ám többszintű közigazgatás keretében valósult meg. A szovjet minta követelményének érvényesítéséhez állandósultak az ellenőrzések, a szakmai köntösbe bújtatott politikai-ideológiai felügyelet.

Az óvodák 1948-ban még a Népjóléti Minisztérium hatáskörébe tartoztak. 1949-ben kerültek vissza a Vallás- és Közoktatási Minisztérium (továbbiakban: VKM) felügyelete alá, amely megerősítette azok pedagógiai funkcióját, illetve helyét a köznevelési rendszerben (Vág, 1979). Ezzel párhuzamosan óvodaügyi főosztályt hoztak létre a VKM-ben. A Gyermekevelés című óvónői szaklap tanúsága szerint az egykori óvónőből lett miniszteri tanácsos első feladatának a Magyarországon eddig példa nélküli óvodai szakfelügyelet megszervezését nevezte meg, az óvodai nevelés színvonalának növelése érdekében (Halász, 1949). Az új tanügyigazgatási szervezetben az óvodai felügyelőknél keresztül kívánták biztosítani az óvodák helyes irányítását, a Magyar Dolgozók Pártja nevelési célkitűzéseinek tökéletes végrehajtását (Tóth, 1949). Csehszlovákiában a tanfelügyelőség többszintű rendszere működött, a Kerületi Nemzeti Bizottságok (Okresné národné výbory) oktatási osztályának főelőadói között óvodapedagógusokat is találhattunk, akik támogatták az óvodák munkáját (Janček, 1989).

A „szocialista fordulat” előtt a pedagógusok kevés ismerettel rendelkeztek a szocialista nevelés alapelveiről és a szovjet pedagógiáról. 1948–49-től, de különösen 1950-től a szakirodalmat elárasztotta a szovjet pedagógia, annak szelleme, vagyis ideológiai és politikai nyelvezete. Egyre inkább ezen irodalmak átvétele, implementálása jellemezte a pedagógiai munkát, legalábbis szakirodalmi szinten. A lefordított művek előszavát sokszor jellemző kritika nélküli, gyakran rajongó stílusú hangvétel a teljes azonosulás kifejezéseként értelmezhető, de valójában kevés az információ a tényleges azonosulásról (Golnhofer & Szabolcs, 2017). Szűkebb szakmai körben már az 1950-es évek közepétől felvetődött a szovjet fordításpedagógiához való ellentmondásos viszony, ám elutasítása magyar viszonylatban csak 1956-ban jelent megnyilvános fórumon (lásd bővebben Géczi, 2006).

Magyarországon az óvodai nevelőmunka szempontjából iránymutató első szovjet kiadvány 1949-ben, még a Népjóléti Minisztérium Gyermekevédelmi Osztálya kiadásában látott napvilágot. A mű Remete (Ritzinger) Dezső fordításában, *Az óvodai nevelés gyakorlata a Szovjetunióban* címmel jelent meg. A szocializmus építésének óvodai pedagógiáját kívánták kialakítani általa, mindamellett, hogy tisztában voltak a megvalósítás feltételeinek hiányával (Remete, 1949). Látens módon már ez a bevezetőben megfogalmazott gondolat is sugallhatta, hogy nem a könyvben leírtak szolgálai

módon való másolása a cél. A könyv fejezetei feltehetően vezérfonalként szolgálhattak az 1951-ben kiadott óvodai rendtartás elkészítéséhez (pl. napirend, gyermek felvétele, az óvoda munkája a szülőkkel), másrésről pedig alapot jelenthettek a későbbi útmutatók elkészítéséhez (pl. mindhárom korcsoportra vonatkozó nevelési feladatok, illetve a foglalkozások tartalma: anyanyelv, zenei nevelés, számolás, rajz, mintázás stb.). A mű irányelvei az egykori középfokú óvónőképzők tankönyveiben is tetten érhetőek (Neveléstan II., 1951).

A VKM Nevelésügyi Főosztályának kiadványaként 1950 augusztusában indult útjára a Szocialista Nevelés Könyvtára és Kiskönyvtára sorozat (lásd bővebben Szabolcs & Golnhofer, 2018; Golnhofer & Szabolcs, 2020). A Nevelésügyi Főosztály főelőadója a *Köznevelés* című pedagógiai szakfolyóiratban fogalmazta meg a sorozat egyik fő célját, amely a szocialista nevelés elméletének és gyakorlatának, legújabb eredményeinek bemutatása, és alkalmazásának elősegítése volt (Károly, 1950 idézi Szabolcs & Golnhofer, 2018). 1950-ben a sorozat 3. könyveként már meg is jelent egy óvodai vonatkozású fordításkötet. Bleher 1948-as művét Mollay Károly fordította és *Szervezett foglalkozások az óvodában* címmel nyomtatták ki (Mollay, 1950). Az említett kötetet az óvodai tanulásszemlélet ötvenes évekbeli alakulása aspektusából Pálfi Sándor elemezte egyik tanulmányában (Pálfi, 2011).

Az 1951. évi *Rendtartás az óvodák számára* kötelezte az óvónőket a szovjet szakirodalom olvasására (idézi Pálfi, 2011). 1951-ben a szocialista óvodai gyakorlat tapasztalataival ismerkedhettek az olvasók a 13. kötetben, mely a *Szovjet óvónők nevelési tapasztalatai* címmel került kiadásra (Róna, 1951). E gyűjtemény kapcsán a szovjet mintát követve a Közoktatásügyi Minisztérium (továbbiakban: KM) Óvodai Osztálya hasonló könyv elkészítését vette tervbe. Ennek célja a jól dolgozó magyar óvónők különböző nevelési területeken szerzett gyakorlati tapasztalatainak összegyűjtése volt. Ezáltal választ és útmutatást kívántak adni valamennyi óvodai nevelési terület minden olyan kérdésére, amely felmerülhet az óvónőkben. E terv megvalósításához helyi szintről is segítséget vártak. 1952 januárjában Stein Sándorné, a KM Óvodai Osztályának vezetője felhívással fordult a megyei tanácsok oktatási osztályainak óvodai előadóihoz, hogy írják meg azokat a kérdéseket, melyekre a készülő könyvben választ várnak. Levéltári forrásokra alapozva lokális példaként említhetjük, hogy a Fejér Megyei Tanács Oktatási Osztályának óvodai előadója 851/3 – 1952 számon az óvoda működéséről szóló jelentés részeként kérte az óvodák vezetőitől azon nevelési problémák felsorolását, amihez útmutatást várnának. Székesfehérváron a Palotavárosi és a Széchenyi utcai napközi otthonos óvoda óvónői az óvodás gyermekek nevelése két fő színtere – a család és az óvoda – kapcsolatának az alakításához igényeltek segítséget, például a Szülők Iskolájának népessé, illetve a velük való kapcsolat bensőséges tételében. Az „ötvenes évek” egyik pártállami elvárása volt a szülők körében végzett pedagógiai propagandamunka, melynek a korszak első éveiben a Szülők Iskolája volt a legfőbb szervezeti formája (Kóger, 2022a). Az Ercsiben levő II. számú óvoda óvónője jelentése szerint elolvasta a szovjet óvónők tapasztalatait, és nevelő munkájában aszerint haladt. Leírta, hogy sokat tanult belőle, de a didaktikai játékokról, illetve a (kiscsoportosok) testi neveléséről szívesen olvasna bővebben, mert ezek a nevelési területek még homályosak. A martonvásári vezető óvónő jelentésében az óvodai számoltatást emelte ki, amihez konkrét választ igényelne (MNL FVL, 1952a). Itt érdemes megjegyezni, hogy a korábban említett Bleher könyv részletesen mutatja be a didaktikai játékok jelentőségét, és példákat is felsorakoztat az óvodai számolás segítéséhez. Feltételezhetően ezt a kiadványt az érintett óvónők nem ismerték.

A KM óvodai osztálya által tervezett könyv meg is jelent 1952-ben a Szocialista Nevelés Könyvtára sorozat 59. számaként, *Nevelési tapasztalatok az óvodában* címmel (Szabó, 1952). Békés, Borsod, Fejér, Győr, Hajdú, Szolnok, Pest megye, illetve a főváros óvodai munkaközösségeinek munkáiból állították össze, melyek azért alakultak, hogy a szovjet tapasztalatok nyomán a magyar viszonyoknak megfelelően alakítsák ki az egyes foglalkoztatási módszereket, illetve azok helyes alkalmazását kipróbálják. Ezzel kapcsolatos tapasztalataik cikkgyűjteményét foglalta egybe az adott kiadvány. A

bevezetőjében megfogalmazott cél egyrészt az óvónőképzőből kikerülő óvónők segítése, másrészt széleskörű tapasztalatcsere megindítása volt, hiszen nem kiforrott módszerekről olvashattak az egykori óvónők, hanem egyéni eredményekről és hiányosságokról. Nem maradhatott el manifeszt célmeghatározásként a szocialista óvodai nevelés kialakításának előbbre vitele sem. Az összegyűjtött tapasztalatok érintették például az egészségügyi szabályokra, illetve hazaszünetre nevelést, a fegyelem kialakítását, a környezet megismertetését, az alkotó játékot, a beszédkézség fejlesztését. Az Ercsiben dolgozó óvónő által jelzett testi nevelésről Fábíán Anna budapesti óvónő a *Gyermekek edzése az óvodában* című írásában olvashatott. A martonvásári vezető óvónő pedig Barabás Ferencné székesfehérvári óvónő *Milyen foglalkozások és alkalmak felhasználásával fejlesztetem óvodámban a gyermekek szám- és térfogalmát* című cikkében található utalásokat az óvodai számoltatásról. Konkrétan a didaktikai játékokról nem született tapasztalati beszámoló. Ehhez hasonlóan a szülők és az óvoda kapcsolatáról sem esett szó. A kiadványnak azonban külön érdeme, hogy a számos szovjet mű fordítása mellett a gyakorlatban dolgozó magyar óvónők tapasztalatait osztotta meg, mégha ők főként szovjet minták adaptációjával próbálkoztak is.

A könyv tartalmát vélhetően akkor ismerték meg szélesebb körben a magyar óvónők, amikor az *Óvodai Nevelés* folyóirat 1953-ban a januári számban közölte a kötet felelős szerkesztője, Szabó Ferencné könyvszemléjét (Szabó, 1953). A szemle írója az írásmű legnagyobb hiányosságaként azt rója fel, hogy nem esik szó benne az osztatlan óvodák foglalkoztatásáról. Ugyanis ebben az időszakban a legtöbb óvoda egy, osztatlan csoporttal működött, bár a gyermeklétszám több csoport indítását indokolta volna. Ám az óvodaépületek bővítése gyakran nehézségekbe ütközött (lásd például MNL FVL, 1952b).

Oktatástörténeti tanulmányokban olvasható, hogy Csehszlovákiában is a szovjet pedagógiai irodalom pótolta a szocialista nevelés hiányzó elméleti és módszertani irodalmát (Kostrub, 2009; Pšenák, 1979).

Óvodatörténeti párhuzamok

A kutatás „ötvenes éveket” jelentő idődimenziójának korszakhatára köztörténeti és neveléstörténeti szempontból is többféleképpen értelmezhető. A korszakolást főként a kutatási téma határozza meg, Darvai Tibor tanulmányában például a fordulat évétől az 1950-es évtized végéig datálja (Darvai, 2021). Ehhez hasonlóan esetünkben kezdetét az óvodák 1948-as államosítása, végét pedig az óvónőképzés 1959-es felsőfokúvá válása, mint két, óvodatörténeti szempontból jelentős esemény jelölte ki. Ezen évtizedből kerülnek felsorolásra a főbb kapcsolódási pontok a magyar és a csehszlovák óvodaügy tekintetében. A kiindulópont az, hogy a Moszkvából irányított kommunista hatalomátvétel (Sáska, 2018) a szovjet érdekszféra országában hasonló következményeket eredményezett.

1948-ban mindkét országban jogszabály rendelkezett a preszkoláris intézmény óvodaként való elnevezéséről (Kóger, 2021; Pajdlhauserová, 2009), illetve a kommunista nevelési rendszerbe való hivatalos beillesztéséről, annak első láncszemeként. Az ideológiai váltás nyomán az oktatásban korábban érvényesülő egyházi befolyást az államosítással létrejövő egységes állami intézményi rendszer szüntette meg. Az intézménytípus továbbra is megőrizte kettős funkcióját, így a nevelés-oktatás, mint pedagógiai funkció mellett erőteljesen érvényesült a szociális funkció, amely egészségügyi és szociális védelmet jelentett az óvodás gyermekek számára (Gabzdilová, 2021; Kelemen, 2000; Vág, 1979, 1993).

A Szovjetunió nemzetgazdaságfejlesztő terveinek mintájára elinduló három, illetve öt éves tervek adták meg a szocializmus építésének általános irányvonalát. A munkaerőszükséglet növekedése okán elindult a nők termelőmunkába való bevonásának propagandája, melyet az extenzív óvodahálózat bővítés egyik fő indokaként neveztek meg. Éppen ezért az óvodai felvételnél előnyt élveztek a dolgozó anyák, illetve szülők gyermekei (Gabzdilová, 2021; Schadt, 2003; Pšenák, 1979). A magyarországi levéltári források és az egy-egy óvoda történetét feldolgozó kiadványok azonban arról tanúskodnak, hogy a bővítés feltételei nem voltak adottak. Az óvodák az 1950-es évek elején olyan épületekben működtek, amelyek nem óvodának épültek, mint például egykori polgári lakások vagy főúri kastélyok, esetenként régi üzlethelyiségek. Így nem igazán feleltek meg az óvodás korosztály nevelésének helyszínének. A típussterv szerinti óvodák építése csak az ötvenes évek közepén kezdődött el. Csehszlovákiában főként egykori iskolaépületek, ritkábban korábbi lakások adtak otthont az óvodásoknak. Mind a magyar, mind a csehszlovák óvodákban hiányos volt a tárgyi felszereltség, a játékokat legtöbbször a gyerekek otthonról hozták. A legnagyobb gondot az egész napos - napközi otthonos ellátás jelentette, mert az étkezéshez nem voltak megfelelő edények, valamint az alváshoz fektető vagy kiságyak. Ezek beszerzéséhez gyakran a szülők segítségére támaszkodtak. Ennek ellenére az előírások szerint egész napos ellátással működő intézményeket kellett létrehozni. Sok helyen az egészségvédelem szempontjából meghatározó higiéniai feltételek sem voltak adottak, mint például a WC vagy a mosdó, hiszen a vezetékes vízellátás kiépítése szintén a későbbi években kezdődött el. A téli fűtés is sokszor okozott gondot, illetve plusz feladatot az óvodai személyzetnek. Emellett gyakori volt a túlszűfoltosság, az egy óvónőre jutó magas gyermeklétszám (Janček, 1989; MNL FVL, 1950, 1955; Boda et al., 2013; Molnár, 2016; Radics, 2013).

Az 1950/51-es tanévtől Csehszlovákia szlovák részén magyar nyelvű óvodák is létrejöttek. Az új, többségében üzemi óvodák létesítésének eredményeként a beíratott gyermekek létszáma 1957-ig – részben adminisztratív szempontból – folyamatosan emelkedett, majd fokozatos csökkenés volt tapasztalható. 1957 után számos ok miatt a magyar anyanyelvű gyermekeket is inkább a szlovák nevelési nyelvű óvodákba írták be (Tóth, 1998).

Az óvodai ellátás, és ezzel együtt a szakemberek iránti igény növekedését nem tudta követni az óvónőképzés egyik országban sem. Sok helyen képzetlen pedagógusok dolgoztak. Az óvodapolitikat pedig az óvónőképzés tekintetében a pedagógushiány szülte kényszerintézkedések bevezetése jellemezte, mint például a képzési idő rövidítése, a munka melletti oktatás bevezetése, illetve folyamattá vált a közép- vagy a felsőfokú képzés szükségességének vitája. A képzés keretében a szakmai gyakorlati szempontok helyett a pedagógusok politikai-ideológiai képzésének túlzott hangsúlyozása vált jellemzővé (lásd bővebben pl. Gabzdilová, 2021; Janček, 1989; Patyi, 2010).

Az egységes szocialista szellemű családi és intézményes nevelés érdekében elkezdődött a szülők és az óvoda kapcsolatának szervezetté tétele. Magyarországon Szülői munkaközösség, Csehszlovákiában a Szülők és iskolabarátok szövetsége működött tömegszervezeti jelleggel 1949-től (lásd bővebben például Janček, 1989; Komlósi, 1965; Kóger, 2022b; Pšenák, 1979).

Módszertani keret

Az óvodapolitikai forrásdimenzió keretén belül Molnár-Kovács Zsófia dimenziósémája nyomán az óvodaügyi jogi háttérnek rendelkezései, illetve a „tantervek”, vagyis az óvodai nevelés tartalmi szabályozói kerülnek elemzésre (Molnár-Kovács, 2019). Neveléstörténeti kutatási ismerveket szem előtt tartó kvalitatív szemléletű kutatást végeztünk. Ehhez a kvalitatív kutatásmetodológia mutatott irányvonalat (lásd például Sántha, 2009; Szabolcs, 2001).

Vizsgálati minta

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság első kulturális és oktatási minisztere, Zdeněk Nejedlý volt a felelős az egész államra kiterjedő oktatási tanterv kidolgozásáért. A szocialista óvoda felépítésének alapjait is ő fektette le (Janček, 1989). A nevelési és pedagógiai tevékenység alapidokumentuma az 1948-ban kiadott *Óvodai munkaprogram (Pracovní program materskéj školy)* volt. A tartalmi szabályozás következő jelentős állomása az 1952-es év, amikor egy igen részletes kézikönyv (*Materská škola – Příručka pro pracovníce v mateřských školách a domovech pro děti od tří do šesti let*) jelent meg a korábbi munkaprogram finomításaként (Gabzdilová, 2021; Vargová, 2019). Ezidőben Magyarországon a Szocialista Nevelés Könyvtára sorozat korábban ismertetett kiadványai segítették az óvodai nevelőmunkát, egységes óvodai program nem készült.

A szovjet mintájú jogalkotás keretében főként könnyen hatályon kívül helyezhető rendeletek és utasítások születtek. Ennek ellenére 1953-ban Magyarországon törvényt alkottak az óvodákra vonatkozóan (Magyar Közlöny, 1953). Csehszlovákiában pedig az iskolarendszerről és a tanárképzésről szóló iskolatörvényt adták ki, mely az óvodák ügyét is szabályozta (Sbierka Zakonov, 1953). Az önálló magyarországi kisdédóvási törvény jelentheti egyrészt azt, hogy az óvodás korosztály nevelése – ideológiai szempontból – kitüntetett jelentőséggel bírt hazánkban, másrészt viszont akár megkérdőjelezheti az óvoda oktatási rendszerbe való szerves beépülését is, míg az óvodaügy Csehszlovákiában e rendszer részeként került szabályozásra.

E törvények deklarálásával párhuzamosan átmeneti tartalmi szabályozók is bevezetésre kerültek, melyek a törvényi háttérrel megerősítve próbálták meg az óvodák egységes szemléletét alakítani. A kutatás idődimenziója alapján a komparatív elemzésbe bevont adatkorpusz az „átmeneti”, illetve az azokat felváltó tartalmi szabályozókból került ki (N=5). A mintavétel kényelmi, célzott, szelektív stratégiával történt (Sántha, 2006). A magyarországi dokumentumok a martonvásári Óvodamúzeum szakkönyvtárában kutathatóak. Az eredetileg Prágában kiadott, cseh nyelven íródott óvodai tantervek eredetivel megegyező szlovák fordítású példányai a Pozsonyi Pedagógiai könyvtárban (Slovenská pedagogická knižnica) vehetőek kézbe. A csehszlovákiai magyar tannyelvű óvodák számára készített módszertani utasítás, mely a szlovák tanterv fordítása, a somorjai Forum Kisebbségkutató Intézet könyvtárában található meg.

A szovjet mintakövetés igénye nyomán a dokumentumok szerkezeti felépítésére és tartalmára befolyással volt az 1951-ben Moszkvában kiadásra kerülő, óvónőképző intézeti tankönyv, amely a Szovjetunió óvodai nevelésének elméleti tapasztalatait foglalja össze Szorokina szerkesztésében. Magyarországon 1953-ban a Szocialista Nevelés Könyvtára sorozat kiadványaként jelent meg a fordítása a Tankönyvkiadó Vállalat által (Szorokina, 1953a). Csehszlovákiában szintén 1953-ban adták ki a szovjet szerző szerkesztette könyvet Ján Mihál fordításában (Mihál, 1953). Itt kell azonban megjegyezni, hogy a magyar óvónői olvasóközönség e kiadvány könyvszemléjét csak 1954 januárjában olvashatta az Óvodai Nevelés hasábjain. Lokális szinten a Fejér megyei óvodai felügyelők jelentéseiből kitűnik, hogy az óvodák kevés könyvvel rendelkeztek; feltehetően a szovjet fordítás-irodalom megismerése is inkább az óvónői szakfolyóiraton keresztül történt (MNL FVL, 1952, 1955).

Adatelemzés

Az „átmeneti” tantervek szövegtörzsének feldolgozása neveléstörténeti narratív módszerrel történt, a később kiadott óvodai tartalmi szabályozók esetében pedig tartalmilag strukturáló kvalitatív

tartalomelemzést végeztünk elmélet- és adatvezérelt logika mentén létrehozott fő- és alkategóriarendszer alapján. A kvalitatív tartalomelemzés fázisait Kuckartz rendszere orientálta (Kuckartz, 2012, 2019; Sántha, 2022). A főkategóriák a már említett Szorokina könyv fejezetei nyomán körvonalazódtak, majd az alkategóriák a vizsgált dokumentumok szövegszegmensei mentén alakultak ki. A tartalmak kódolásához támogatásként a MAXQDA adatelemző szoftver *Analytics Pro 2022* angol nyelvű verzióját használtuk.

1 táblázat. Kategóriarendszer

Főkategóriák	Alkategóriák	Alkategóriák alkategóriái
1. Az óvodai nevelés fő jellemzői (ide tartoznak azok a szövegrészek, kijelentések, amelyek meghatározzák az óvodában folyó munka mi- benlétét, milyenségét)	1.1. célja (erre történő utalás)	
	1.2. feladata (a cél megvalósítását támogató teendők)	
	1.3. az óvodás gyermek nevelésének elvei (az aktuális elvárásoknak megfelelően)	1.3.1. a gyermeki sajátosságok figyelembevétele 1.3.2. szokásalakítás
2. Az óvodai nevelés feltételrendszere (ide tartoznak a mindennapi óvodai nevelőmunka keretére vonatkozó szövegrészek)	2.1. csoportszervezés (az adott feltételekhez igazodóan)	
	2.2. napirend (előírt keret)	
	2.3. az óvónő szervező munkája (a feltételek megteremtése érdekében)	
	2.4. kapcsolat más nevelési színterekkel (bölcsőde, család, iskola)	
3. Az óvodai nevelés eszközei (ide tartoznak az óvodai tevékenységformákra utaló szövegrészek, kijelentések)	3.1. játék (mint az óvodás gyermek legfőbb tevékenysége)	3.1.1. játékfajták 3.1.2. játék szervezése, irányítása
	3.2. munka (mint a társadalmi szocializáció eszköze)	3.2.1. a gyermeki munka területei 3.2.2. a gyermeki munka szervezése, irányítása
	3.3. oktatás (az óvoda pedagógiai funkciója)	3.3.1. az óvodai oktatás elvei 3.3.2. az óvodai foglalkozások jelentősége
4. A testi nevelés (ide tartoznak mindazok a szövegrészek, kijelentések, amelyek a gyermek egészséges fejlődésével, testi szükségleteinek kielégítésével vannak összefüggésben)	4.1. egészségvédelem (mint óvodai alapfunkció)	4.1.1. környezet 4.1.2. táplálkozás 4.1.3. egészségügyi szokások
	4.2. testi fejlődés segítése (erre történő utalás)	4.2.1. testi épség védelme 4.2.2. a testi fejlődés segítésének eszközei, formái
	4.3. testnevelés (a mozgás szervezeti kerete)	4.3.1. tartalma 4.3.2. módszertana

Fő kategóriák	Alkategóriák	Alkategóriák alkategóriái
5. Az erkölcsi nevelés alapjai (ide tartoznak a társadalomba való beilleszkedéshez szükséges magatartásra, szokás-szabályrendszer kialakítására vonatkozó szövegrészek, kijelentések)	5.1. az erkölcsi nevelés elvei (erre történő utalás)	
	5.2. az erkölcsi nevelés fő területei (az aktuális elvárásoknak megfelelően)	5.2.1. kulturált magatartásra nevelés, akarat és jellem nevelése 5.2.2. hazaszeretetre nevelés 5.2.3. munkára nevelés 5.2.4. közösségi nevelés
	5.3. az erkölcsi nevelés módszerei, követelményei (az óvodai alapozás segítése érdekében)	
6. Értelmi nevelés (ide tartoznak a műveltségi tartalmakra, az intellektuális képességek fejlesztésére és a társadalomban elvárt világnézet kialakítására utaló szövegrészek, kijelentések)	6.1. az értelmi nevelés elvei az óvodában (erre történő utalás)	
	6.2. a gyermek megismertetése a környezetével (az elvárt műveltség tartalmak körvonalazása)	6.2.1. tartalma 6.2.2. módszertana
	6.3. az anyanyelvi oktatás jelentőségére történő utalás	6.3.1. tartalma 6.3.2. módszertana
	6.4. a számlálási készség fejlesztése, mint intellektuális képesség	6.4.1. mennyiség-, tér- és formaismeret tartalma 6.4.2. mennyiség-, tér- és formaismeret módszertana
7. Esztétikai nevelés (ide tartoznak a gyermek esztétikai tevékenységével, alkotókészségének fejlesztésével kapcsolatos szövegrészek)	7.1. elvei, feltételei, eszközei (az óvodás korosztályra vonatkozóan)	
	7.2. képzőművészet – ábrázolás (mint az alkotókészség fejlődésének egyik fő területe)	7.2.1. tartalma 7.2.2. módszertana
	7.3. ének, zene (mint esztétikai tevékenységterület)	7.3.1. tartalma 7.3.2. módszertana

Az eredmények elemzése, értelmezése

„Átmeneti tantervek”

A Prágában kiadott, cseh eredetiből fordított szlovák átmeneti tanterv (Prechodné učebné osnovy pre materské školy) a korábbi – 1948-ban és 1952-ben kiadott – óvodai munkaprogramot váltotta fel (Sándor, 1953). Ideológiai-politikai hangvétele továbbra is jellemző maradt. Megalkotásánál

szovjet elméleti és gyakorlati kiindulópontokból építkeztek. A szovjet óvodai nevelés elméletét összefoglaló, Szorokina nevével fémjelzett kötet elméleti keretként szolgálhatott, hiszen a Csehszlovákiában kötelező érvényűen kiadott tanterv felépítésében és tartalmában is sok hasonlóságot mutat a könyvvel. Bevezetőjében olvashatunk a nevelés jelentőségéről és arról, hogy az óvodáskor fontos szakasza a gyermek fejlődésének. Mindez megerősíti az óvodai nevelés létjogosultságát. Majd ismerteti a kommunista elvárásokkal összecsengő óvodai nevelés célját és feladatait, mely a testi-szellemi-erkölcsi-esztétikai nevelés dialektikus egységében valósul meg. Legrészletesebb a testi és az értelmi nevelés kidolgozása, ez utóbbi magába foglalja az esztétikai nevelés területeit is. Az erkölcsi nevelés terén a szlovák dokumentum a helyes viselkedésre nevelés oktatási hatásokkal befolyásolt jelentőségét nyomatékosítja. E fő nevelési területek általános célkitűzései mellett az óvodáskorú gyermekek szocialista nevelésének elvei is felsorolásra kerülnek. Ezek eszmeiségben jelentősen eltérnek a második világháborút megelőző óvodai nevelési irányelvektől, reformpedagógiai elképzelésektől. A nevelési folyamatban a pedagógusé a vezető szerep. A pártállami vezetés elvárásainak érvényesüléséhez elengedhetetlen az egységes nevelői ráhatás. A szocialista pedagógia szintén hangsúlyos eleme, hogy a nevelés a közösségben és a közösség által történik.

A nevelő-oktató munka formáinak, tartalmának kifejtése előtt hangsúlyozza a dokumentum a benne foglalt irányelvek kötelezőségét, illetve az óvónői munkával kapcsolatos elvárásokat. Kiemeli a játék elsődlegességét az óvodában a gyermekmunkával, illetve az oktatással szemben. Ennek ellenére mégis az oktatásra vonatkozó fejezetek a legkidolgozottabbak, a gyermekmunka csak érintőlegesen, a munkára neveléshez kötődően jelenik meg az erkölcsi nevelés keretében. Az óvoda pedagógiai funkciójának való megfeleléshez főként az oktatás, az óvodai foglalkozások terén volt szükség iránymutatásra az egykori óvónők számára. A játék esetében a szabadon választott tevékenység voltát emeli ki a tanterv, amely kiváló lehetőséget nyújt a pedagógusnak a gyermekekkel való egyéni foglalkozásra.

A nevelés-oktatás tartalmára vonatkozó kötelező érvényű előírásokat két korosztályra bontva határozza meg. Legkidolgozottabb a testnevelés, illetve az anyanyelvi nevelés. Részletekbe menően, gyakorlati tanácsokkal összefűzve olvashatunk a művészeti nevelésen belül a rajzolásról, modellezésről és konstruálásról, illetve a zenei nevelésről. Az értelmi nevelés egyik fő feladata a környező (természeti és társadalmi) világ, a valóság megismerésének segítése. Az általános témakörök mellett jelen voltak az aktuálpolitikával és a kommunista rendszerre jellemző személyi kultusszal való foglalkozás előírásai is (például Gottwald-kultusz, az ország Szovjetunióval való barátsága, nyilvános ünnepek, mint például az ország szovjet hadsereg általi felszabadítása).

Emellett olvashatunk az óvoda egyik alapfunkciójának számító egészségügyről és a testi nevelésről, illetve arról, hogyan lehet elkerülni a kettős nevelést a családi és az óvodai nevelés vonatkozásában. Egyes fejezetei az iskolával való kapcsolatáról, valamint az egész hetes, egész napos vagy fél napos óvoda napirendjéről szólnak. Magyarországon ezeket az 1951-ben kiadott *Rendtartás az óvodák számára* című dokumentum előírásai szabályozták a vizsgált 1953-as évben (*Rendtartás, 1951*).

Magyarországon a szlovák átmeneti tantervvel párhuzamosan a *Módszertani levelek* című dokumentumsorozatból csak egyetlen jelent meg *Óvodai foglalkozások* címmel (S. n., 1953a). Ez főként a kötelező foglalkozásoknak mint az oktatás szovjet mintájú elsődleges eszközének tartalmát határozta meg, mely az erkölcsi, értelmi és esztétikai nevelés feladatait is magába foglalta. A kiadvány bevezetője több ponton párhuzamba állítható a Szorokina-könyv óvodai foglalkozások jelentőségéről szóló fejezetével. A magyar dokumentum kiemeli, hogy a kötelező foglalkozások és a szabadidős tevékenységek kiegészítik egymást: egyformán fontosak a gyermek fejlődése szempontjából. Hasonlóan a szlovák dokumentumhoz, két korosztályra bontva, illetve osztatlan óvodai csoportra

vonatkozóan mutatja be a nevelési területekre történő tervezés elvárásait. Ez utóbbi a magyarországi helyzethez való igazodást jelzi, amelyre korábban már utaltunk. Az osztatlan óvodai nevelőmunkához szovjet példaként szolgálhatott az Uszova szerkesztésében, a Szocialista Nevelés Könyvtára sorozat 45. köteteként megjelent *Az óvoda* című könyv utolsó tanulmánya (Uszova, 1952). Részletezi a felkészülés óvónői teendőit is, mintát nyújtva a vázlatíráshoz. A kötet tartalmaz hetirendet is, majd foglalkozásmintákkal fejeződik be. Kevésbé részletes, ám sokkal inkább tekinthető gyakorlati útmutatónak, mint az 1953-as kiadású szlovák tanterv. A testnevelés és énekfoglalkozásokhoz segédkönyveket ajánl. A *Testnevelés az óvodában* című kiadványt a Magyar Testnevelési Főiskola testnevelésméleti tanszékének irányítása mellett működő munkaközösség dolgozta ki (Cseke, 1952). A gyakorlatban dolgozó óvónők könyvvel kapcsolatos észrevételeinek, illetve a szerzők munkaközösségéhez intézett kérdésekre adott válaszok megjelenésének az óvónők szakorgánuma adott fórumot (S.n., 1953b). Az ajánlott segédkönyv a Szocialista Nevelés Könyvtára sorozatban jelent meg az *Óvodai énektanítás: módszer és dalok* címmel jelent meg (Barát et al., 1951a). Ez az alapja az ötvenes évek középfokú óvónőképzőiben használt ének módszertani tankönyvnek is (Barát et al., 1951b). A személyi kultusszal összefüggő tartalmak Magyarországon szintén jelen vannak a szovjet minta másolásaként. Mindkét korosztályban az erkölcsi nevelés keretében került ez felsorolásra elvárásként.

A kötelező óvodai dokumentum megjelenését megelőzően jelentette meg az *Óvodai Nevelés* szaklap Szorokina *Az óvodai neveléstudomány* című műve egyik fejezetének ismertetését. Ez a részlet az óvodai foglalkozásokról szól, és a folyóirat követendő példaként állította az olvasók elé (Szorokina, 1953b). A szakfolyóirat 1953. évi 7-8. számában az elemzett módszertani levélről egy az osztatlan óvodai munkáról megjelent cikkben olvashatunk utalást, mely részlete egy, az óvónőképzők számára kiadott útmutatónak. A cikkben elemzett másik kérdéskör a tervezés, a vázlatkészítés volt. A szerző a módszertani levelet segítségként értékeli az óvónők tervszerű munkájához, illetve az óvodai foglalkozásokra való felkészüléshez, emellett azonban megjegyzi, hogy a gyakorlatban még sok a probléma a munkaterv, az ütemterv és a vázlatírás körül (Mikes, 1953). A vázlatírás gyakorlati megvalósításának kérdése valóságos vitasorozatot indukált, amely 1954-ben az *Óvodai Nevelés* lap-számaiban került ismertetésre. Szabadi Ilona főszerkesztő tollából született meg a vita összefoglalója (Szabadi, 1955).

Nem véletlen tehát, hogy a módszertani levél megjelenését követő években az óvodai felügyelet, a körzeti vezető óvónők ellenőrző munkájában hangsúlyosan jelent meg a tervezés és az óvodai oktatás milyensége. 1955-ben egyikük jelentésében tartalmaz és színvonalas óvodai oktatásról és alapos iskolára való előkészítésről számol be, mely a törvényben rögzített pedagógiai funkció erősödésének bizonyítéka, legalábbis a hivatalos elvárások szintjén (MNL FVL, 1955). Vág Ottó óvodai oktatásról szóló publikációját is részben a módszertani levél inspirálta (Vág, 1954). Az óvodai oktatás területét érintő újabb szovjet kiadványként meg kell említeni az Uszova által szerkesztett könyvet, melynek fordítása szintén a *Szocialista Nevelés Könyvtára* sorozat tagjaként látott napvilágot (Uszova, 1954). Az óvodai gyakorlat szintjére való eljutás késlekedésének egyik példaként tekinthetünk arra, amit az egyik körzeti felügyelő óvónő 1956-os munkatervében olvashatunk. Feladatként jelöli ki önmaga számára, hogy saját továbbképzése érdekében tanulmányozza Uszova könyvét (MNL FVL, 1955). Csehszlovákiában Uszova ezen könyvének fordítását már csak az 1955-ös óvodai tanterv megjelenése után adták ki (Capová, 1957).

Az elemzett két „átmeneti tanterv” fontos lépcsőfokot jelentett az óvodai tartalmi szabályozás alakulásának folyamatában, mintegy előkészítő szerepet töltött be a későbbi, a következőkben elemzésre kerülő útmutatók megjelenéséhez.

Óvodai tartalmi szabályozók – „óvodai tantervek”

Pálfi Sándor (2011) tanulmányában elemezte a *Módszertani Levelek* egyetlen megjelent leiratát, mely az 1953. évi kiseddóvási törvénnyel együtt próbálta az óvodák egységes szemléletét kialakítani. Az *Óvodai foglalkozások* alcím is beszédesen informál arról, hogy a dokumentum nem az óvodai nevelés egészét szabályozta, hanem csak az óvodai oktatás területét. Az akkori óvoda legfontosabb nevelési eszközöként tekintettek az oktatásra, amely meghatározza az óvodai nevelés többi területét is (Pálfi, 2011).

Nem véletlen tehát, hogy már 1954 májusában az óvónők kézikönyvének előkészítő munkálatairól tudósít az *Óvodai Nevelésben* az Oktatásügyi Minisztérium (továbbiakban: OM) óvodai osztálya. Tájékoztatásuk szerint ez a részleg az óvodai törvény megjelenését követően megkezdte az óvodai nevelés kézikönyvének, ezen belül az óvodai foglalkozási terveknek a kidolgozását. Ennek első lépése volt a módszertani levél kibocsátása. Ezzel párhuzamosan a legjobb gyakorlati tapasztalatok összegyűjtése is elindult, illetve a már említett szovjet segédanyagok felhasználásával kísérleti terv is készült. A Központi Vezetőség által előírt óvodai tanterv kísérleti jelleggel kipróbálásra került egyes óvodákban, és a tapasztalatok összegyűjtése is megtörtént. Ezek alapján átdolgozva a kísérleti foglalkozási tervet ismét próbásra bocsájtották, amelynek véglegesített változata a készülő kézikönyv egyik fejezete lett. A kézikönyv nyers változata a tulajdonképpeni óvodai tantervvel együtt már 1954 májusában az OM-ben megvitatásra került (S.n., 1954). Az óvónői szakorgánum tanúsága szerint 1955-ben több ankétot is tartottak a kísérleti foglalkozási tervről. Kiss Gyula, az OM miniszterhelyettese 1955-ben az óvodák helyzetéről és feladatairól szóló előadásában elismerte, hogy a módszertani levél gyorsan készült, így vannak hiányosságai. Éppen ezért kezdődött el, valójában szovjet hatásra, az óvodai nevelés egészének programját adó kézikönyv készítése, ám a folyamat közben az óvodai osztálynak számos nehézséggel kellett megküzdenie (Kiss, 1955). 1956 szeptemberében az OM tanévnyitó értekezletre hívta az óvodai felügyelőket. Ennek alkalmából Földesi Tamásné, a Kézikönyvet szerkesztő bizottság vezetője tákékoztatva a jelenlevőket, hogy a *Módszertani Levél* ebben a tanévben lesz utoljára érvényben és a következő tanévre időben kiadásra kerül az útmutatásul szolgáló szakmai kiadvány. Egy évvel később az *Óvodai Nevelés* több cikkben számol be a kézikönyv megjelenéséről (Szabadi, 1957), majd az azt követő első megbeszélésekről (Lőke, 1957; Strohmayer, 1957). Az óvónőknek készült, kézikönyvként aposztrofált útmutató szerinti munka ellenőrzése a körzeti felügyelők feladatai közé tartozott. Egy, a sztálinvárosi járás óvodáiról szóló jelentésben kiemelésre került, hogy a kézikönyv segítséget jelent a nevelési feladatok meghatározásánál a napirendhez igazodva. Emellett azonban egyes óvodák esetében az útmutatóban előírt mese, vers vagy testnevelés vázlat írásának hiányosságairól, valamint a napirend ötletszerű megváltoztatásáról szólt a beszámoló (MNL FVL, 1958).

Magyarországon tehát 1957-ben született meg az óvodai nevelés egészét átfogó tartalmi szabályozás első kísérlete, mely *Nevelőmunka az óvodában, Útmutatás óvónők számára* címmel (Földes, 1957), a művelődésügyi miniszter 851-17/1957.II/4. sz. utasításaként vált érvényessé az ország összes óvodájában (Podráczky et al., 2022). Tantervjellegét mutatja, hogy felépítésében hasonló az iskolai tantervekhez, meghatározza az óvodai foglalkozásokon feldolgozandó tananyagot, a foglalkozások tartalmát és felépítését korcsoportokra, „osztályokra” bontva (Podráczky, 2003). Az ötvenes éveket az előíró tantervek jellemezték a tantervi műfajok közül. Legfőbb jellegzetességeik a részletes cél- és tananyag-meghatározás volt; ez az ideológiai-eszmei alapú dokumentum erőteljes központi tartalmi szabályozást biztosított (Perjés & Vass, 2008).

Csehszlovákiában az 1953-ban elfogadott óvodai átmeneti tanterv az óvodai nevelés csaknem egészét szabályozta, de kiegészítésre szorult. Ezért tervezési és módszertani fejezetekkel bővítve 1955-ben jogi dokumentumként került kiadásra az (Učebné osnovy pre materské školy) új óvodai

tanterv (Lovásko, 1955). Ezt további segédkönyvek egészítették ki, mint például *A zenei nevelés módszertana az óvodákban (Metodika hudební výchovy v mateřské škole)* című kiadvány, aminek eredetijét 1953-ban Moszkvában adták ki (Vetluginová, 1955). Ez is újabb bizonyítéka a szovjet pedagógiai szakirodalom mintaként való elfogadtatásának. A tanterv nem részletezi például a család és az óvoda kapcsolatát, azonban segédanyagként lefordításra került Papkovská könyve (*O spolupráci mateřské školy s rodiči*) *Az óvoda szülőkkel való együttműködéséről* (Odvárková, 1956).

A csehszlovák Oktatási Minisztérium visszajelzést kért a pedagógusoktól és az iskolaigazgatási szervektől azzal kapcsolatban, hogy miként valósíthatók meg a dokumentumban foglaltak a gyakorlatban. Az óvodának továbbra is alapozó funkciót szántak a szocialista emberré nevelés céljának megvalósításához. Az óvodák történetével foglalkozó cseh és szlovák kutatók többsége egyetért abban, hogy az 1955-ös tanterv további finomítása, kiegészítése vált szükségessé, amely az 1960-ban kiadott kézikönyvben érhető tetten. Ennek kinyilatkoztatott forrása volt a szovjet pedagógia tanulmányozása. Emellett a magyarországi kézikönyv létrejöttének folyamatához hasonlóan a csehszlovák dokumentum készülő tartalmát szintén tesztelték néhány óvodában, és várták az óvónők tapasztalati reflexióját (Klimková, 2010; Majzlanová & Pajdlhauserová; Podhájecká & Dobiasová, 2009).

A MAXQDA szoftver MAXMaps funkciója lehetőséget nyújt a kutatónak arra, hogy a vizsgálat során kódolt dokumentumok adatait, illetve az egy vagy több kód közötti összefüggéseket vizualizálja. A vizuális megjelenítés segítheti a manifeszt tartalmak látens elemekhez kapcsolását.

Jelen keretek között csak néhány szegmens kiemelésére van mód.

A szovjet – makarenkói – pedagógia alapja a totális nevelhetőség pedagógiai optimizmusa volt. Megalapozottságát materialista lélektani tételekkel legitimizálták. Azt hangsúlyozták, hogy a gyermek személyiségének kialakításán, fejleszthetőségén is múlik a szocialista társadalom eredményes építése. Így a pszichológia eredményeire támaszkodó „mindenható” oktatás-nevelés kulcsszereplőjének, a pedagógusnak tehát ismernie kell a gyermeket (Sáska, 2021). Előzményként meg kell jegyezni, hogy a sztálini időszakban a gyermeki önfejlődésbe vetett hiten alapuló lélektant diszkreditálták. Önálló diszciplinaként megszűnt, részben a neveléstudományba olvadt be. Csupán a lenini episztemológiára épülő pszichológia létezett, melynek kijelölt teendője a szocialista irányú és tartalmú pedagógia szakmai támogatása (Darvai, 2020; Sáska, 2018). Az ezirányú lélektani ismeretek a neveléstan tantárgy keretében kerültek oktatásra az egykori óvónőképzőkben (Kardos & Réz, 1954). Ugyanakkor éppen a magyarországi kézikönyv végső formálódásának időszakában indult el a neveléstudomány desztalinizációja, melynek értelmében vissza kell hozni a gyermeket a pedagógiába (lásd bővebben Darvai, 2020, 2022).

Ennek megfelelően talán nem véletlen, hogy a legtöbb kódolás a gyermeki sajátosságok figyelembe vételére vonatkozóan történt. A nevelés valamennyi területén irányelv az óvodás gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő tevékenység-szervezés, illetve módszerválasztás. Több helyen a gyermekek eltérő, egyéni sajátosságai is említésre kerülnek, melyek az elvárt irányba módosíthatóak.

A magyarországi dokumentumban különösen jelentős a szokásalakításra vonatkozó kódolások száma. Ez elengedhetetlen az intézményes nevelésbe, a közösségbe való beilleszkedéshez. Az intézményes nevelésnek máig fontos szerepe van a szocializáció, a közösségi nevelés terén, hiszen a gyermek a közösségben, a közösség által nevelődik. A vizsgált időszakban ez a szocialista társadalmi rend elfogadása érdekében különösen kiemelt jelentőséget kapott.

A tartalmi szabályozók módszertani útmutatóként a szocialista óvodai nevelés elveire épülve, azokat hangsúlyozva készültek el, feladatokat rendelve a megvalósuláshoz. Az óvodai nevelés feladatainak eredményes megvalósítása érdekében az óvónő szervező munkája fontosságának tudatosítása is megfigyelhető a kódolásra vonatkozóan.

Az óvoda pedagógiai funkciójának, vagyis az iskolára való felkészítésnek az erősödését mutatja nemcsak a vizsgált dokumentum szerkezete, egész szemlélete (Podráczky et al., 2022), hanem az is, hogy tartalmilag a fő nevelési területek közül az értelmi nevelés volt a leghangsúlyosabb. Ennek fő eszközét azonban továbbra sem kifejezetten az oktatásban látták, hanem a játék elsődlegességét hangsúlyozták. Ez részben megkérdőjelezheti az óvodai nevelés oktatáscentrikusságát.

Az esztétikai nevelésen belül a zenei nevelés mindkét ország dokumentumában egyenlő hangsúllyal, kidolgozottsággal jelenik meg.

Másrészről dominál a testi neveléssel összefüggő egészségvédelem, mely a kezdetektől az óvodák létrejöttének egyik fő motivációját jelentette. A táplálkozás témáját a testi neveléssel, egészségvédelemmel összefüggésben csak érintőlegesen tárgyalják az útmutatók. A napközi otthonos óvodák, melyek étkezést is nyújtottak, a vizsgált idődimenzióban még csak éppen elterjedőben voltak. Ahol ez megvalósult, ott sem feltétlenül az „egészséges táplálkozás” elvei, hanem a lehetőségek korlátai befolyásolták az étkezés biztosítását (MNL FVL, 1952b).

Konklúzió

A politikai hatalomnak kiszolgáltató pedagógiában, így az óvodai nevelésben is manifeszt elvárás volt a szovjet minta másolása. A mintakövetésében azonban felfedezhetőek árnyalatbeli különbségek a politika hullámzásának megfelelően (Golnhofer & Szabolcs, 2017). A vizsgált két ország dokumentumai alapján is elmondható, hogy az óvodai nevelés tartalma és módszerei a helyi sajátosságokat is tükrözik.

Az 1953. évi óvodai nevelést szabályozó törvények azt sugallják, hogy Csehszlovákiában erőteljesebben tekintették az óvoda intézményeit az iskolarendszer részének, mint Magyarországon. A csehszlovák tartalmi szabályozó címe szerint is tantervként jelent meg. A magyar tannyelvű óvodák számára készült fordítás hol óvónőként, hol tanítónőként nevezi meg a pedagógusokat. Az óvodai foglalkoztatótermekeket is többször tanteremként említik.

A csehszlovák tantervi dokumentum korábban került kiadásra, így ebből is adódhat, hogy jobban érvényesül benne a szocialista propagandisztikus nyelvezet. Nem véletlen tehát, hogy az óvodás gyerekek számára is „tananyag” a közélet ismerete, mint például a Szovjetunióval való barátság vagy az ország vezetőjének megismerése. Az 1957-ben kiadott magyar útmutatóban csak a bevezető rész tartalmaz hasonló szocialista frázisokat. Manifeszt elvárásként a foglalkozási anyagok meghatározásánál már nem jelennek meg a „politikai vallás” rejtett utalásai (a politikai vallásról lásd bővebben például Baska, 2015; Németh & Biró, 2016; Somogyvári et al., 2021).

Hivatalos előírása a szlovák útmutatásnak a hazaszeretetre nevelés, mint az erkölcsi nevelés egyik területe. A magyar útmutatóban csak egy esetben, a hazafias versek tanításával összefüggésben jelenik meg ez a terület. Míg a szlovák dokumentum külön fejezete szól az erkölcsi nevelésről, a magyar útmutatóban ez kevésbé hangsúlyos, más tartalmakhoz kötve fogalmazódik meg. Ugyanakkor a szocialista erkölcsi nevelés fontos része a munkára nevelés. A munka és a pedagógia egymást kölcsönösen feltételező szféra, különösen a szocialista korszakban (lásd bővebben pl. Somogyvári, 2016). Magyarországon részletesen kidolgozták az óvodai munkatevékenységekkel kapcsolatos elvárásokat, ám a szlovák tantervben ez a terület szinte teljesen hiányzik.

A magyar dokumentumban részletesebb a más nevelési színterekkel – bölcsődével, iskolával, családdal – való kapcsolat kidolgozása, mely a gyermekek egységes szellemében történő nevelésének elvárásával függ össze. Az óvónőképzés tankönyvei is a gyermeki fejlődést döntően meghatározó egyértelmű, azonos jellegű társadalmi hatásokra hívják fel a figyelmet (Kardos & Réz, 1954).

Feltehetően a szocialista blokk további országai, például Románia vagy távolabbra tekintve Bulgária vagy a Német Demokratikus Köztársaság dokumentumainak vizsgálata is az általánosan érvényesülő szovjet-szocialista nevelési elvek mellett egyedi jellegzetességek megfigyelését eredményezné. A komparatív elemzés egy jövőbeli lehetősége a térbeli dimenzió tágítása, ezáltal újabb adatkorpuszok bevonása a vizsgálatba.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás megvalósítását az Új Nemzeti Kiválóság Program Felsőoktatási Doktori Hallgatói Kutatói Ösztöndíjjal támogatta, vagyis a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3-II kód-számú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a nemzeti kutatási, fejlesztési és innovációs alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Hivatkozott források

1953. évi III. törvény a kisdédóvról. *Magyar Közlöny*, 1953(9). 73.
31. Zákon zo dňa 24. apríla 1953 o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov (školský zákon). Sbierka zákonov republiky Československej, 1953.
- Baráth, I., Forray, K. & Oláh, Zs. (1951a). *Óvodai énektanítás: módszer és dalok*. Közoktatásügyi Kiadó.
- Baráth, I., Forray, K. & Oláh, Zs. (1951b). *Óvodai énektanítás: módszer és dalok óvónőképzők részére*. Tankönyvkiadó.
- Baska, G. (2015). Rituális elemek a Rákosi-korszak pedagógiai sajtójának propaganda szövegeiben. In Baska, G. & Hegedűs, J. (Eds.), *Égi iskolák, földi műhelyek*. Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére (pp. 544–558). ELTE PPK.
- Boda, D., Csanaky, M., Márton, J. & Vaskúti, Gy. (2013). *Az oktatás és a nevelés 250 éve Vaskúton*. Magánkiadás. Čapová, H. (ford., 1957). *Vyučování v mateřské škole: Sborník statí /Usovová, A. P./ Státní pedagogické nakladatelství*.
- Cseke, D. (1952). *Testnevelés az óvodában*. Sport Kiadó.
- Darvai, T. (2022). *Oktatáspolitikai a korai Kádár-korszakban, a Tanító című folyóirat elemzése alapján*. Gondolat Kiadó.
- Darvai, T. (2021). Makarenko-értelmezések Magyarországon a hosszú 1950-es években. *Iskolakultúra*, 31(5), 27–40. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.05.27>
- Donáth, P. (2008). *Oktatáspolitikai és tanítóképzés Magyarországon 1945-1960*. Trezor Kiadó.
- Gabzdilová, S. (2021). Miesto a úlohy materských škôl na slovensku v systéme komunistickej výchovy (1948-1953). *Studia Historica Nitraensis*, 25(1), 254–269. <https://doi.org/10.17846/SHN.2021.25.1.254-269>
- Földes, K. (Eds., 1957). *Nevelőmunka az óvodában. Útmutatás óvónők számára*. Tankönyvkiadó.
- Géczi, J. (2010). A szocialista nevelésügy két képi hangsúlya. *Iskolakultúra* 20(1), 79–91.
- Géczi, J. (2006). A szovjet pedagógiai minta. A szovjet és a szovjet minta nyomán kialakított nemzeti törekvések sajtórepresentációja. *Iskolakultúra*, 16(9), 24–38.
- Golnhofer, E. (2004). *Hazai pedagógiai nézetek 1945-1949*. Iskolakultúra-könyvek 23.
- Golnhofer E. & Szabolcs, É. (2020). A Szocialista Nevelés Könyvtára 1950-1957. Politikai termék vagy tudományos produktum? In Garai, I., Kempf, K. & Vincze, B. (Eds.), *Mestermunka: A neveléstudomány aktuális diskurzusai* (pp. 160–173). ELTE PPK, L'Harmattan Kiadó.

- Golnhofer E. & Szabolcs, É. (2017). A hagyományok megszakítása, átértelmezése a pedagógiai tankönyvekben az ötvenes évek első felében. In Németh, A. & Pukánszky, B. (Eds.), *Gyermekek, tanárok, iskolák – egykoron és ma. Tanulmányok a 90 éves Mészáros István tiszteletére* (pp. 22–31). ELTE Eötvös Kiadó.
- Halász, J. (1949). Óvodai főosztály a VKM-ben. *Gyermeknevelés*, 2(6), 5.
- Janček, J. (1989). *Detská opatrovňa v Prievidzi 1888 – 1988 (K storočnici materského školstva v Prievidzi)*. Magánkiadás.
- Kardos, L. & Réz, V. (1954). *Neveléstan és lélektan az óvónőképzők számára I.* Tankönyvkiadó.
- Kasáčová, B. (2009). Od detských opatrovní po predškolskú edukáciu. In Gašparová, E. & Miňová, M. (Eds.), *Od detskej opatrovne k materskej škole* (pp.11–18). Banská Bystrica.
- Kelemen, E. (2000). Az óvoda a magyar társadalom történetében III. *Óvodai Nevelés*, 53(6), 252–256.
- Kéri, K. (2003). Gyermekkép Magyarországon az 1950-es évek első felében. In Pukánszky, B. (Eds.), *Két évszázad gyermekei. A tizenkilencedik-huszonegyedik század gyermekkorának története* (pp. 229–247). Eötvös József Könyvkiadó.
- Kéri, K. (2009). Gyermekábrázolás az 1950-es években a Nők Lapja címlapjain. In Kozma, T. & Perjés, I. (Eds.), *Új kutatások a neveléstudományokban 2008. Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola* (pp. 203–211). MTA Pedagógiai Bizottsága.
- Kiss, Gy. (1955). Az óvodák helyzetéről és feladatairól. *Óvodai Nevelés*, 8(3), 84–124.
- Kolosai, N. (2012). *Kisiskoláskor és történeti idő. Az 1950-as évek kisiskoláskorára vonatkozó narratívák elemzése*. [PhD-értekezés] Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola. Letöltés dátuma: 2023. 07. 14. forrás: https://ppk.elte.hu/file/kolosai_nedda_ilona_dissz.pdf
- Komlósi, S. (1965). Az iskola és a család kapcsolata. In Simon, Gy. (Eds.), *Nevelésügyünk húsz éve 1945–1964. Tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből* (pp. 271–318). Tankönyvkiadó.
- Kostrub, D. (2009). Montanae Civitatis Neosoliensis philanthropicum institutum – schola pro educatione infantum (Ecce eventum!). Quantuscumque, quid agis? In Gašparová, E. & Miňová, M. (Eds.), *Od detskej opatrovne k materskej škole* (pp. 47–53). Banská Bystrica.
- Kóger, Y. (2022a). „Tessék lerajzolni, hogy már négyéves elmúltam.” A Ludas Matyi óvodaképe az ötvenes évekből. *Polymatheia*, 19(1-2), 210–233. <https://doi.org/10.51455/Polymatheia.2022.1-2.12>
- Kóger, Y. (2022b). Az óvodáskorú gyermek fő nevelési színtereinek, azaz a család és az óvoda kapcsolatának alakulása az ötvenes években. *Gyermeknevelés*, 10(4), 220–244. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2022.4.220.244>
- Kóger, Y. (2021). Rendelkezések az óvodai nevelés történetében (szülőket is érintő előírások). In Ács-Bíró, A., Maisch, P. & Molnár-Kovács, Zs. (Eds.), *Iskola a társadalmi térben és időben IX.* PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Kövér, S. (1987). *Az értelmi nevelés története óvodáinkban 1828–1975 között*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kuckartz, U. (2019). Qualitative Text Analysis: A Systematic Approach. In Kaiser, G. & Presmeg, N. (Eds.), *Compendium for Early Career Researchers in Mathematics Education* (pp. 181–197). Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15636-7_8
- Kuckartz, U. (2012). *Qualitative Inhaltsanalyse. Methoden, Praxis, Computerunterstützung*. Beltz Juventa.
- Lovásko, F. (Eds., 1955). *Učebné osnovy pre materské školy*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Lőke, F. (1957). Megbeszélések a kézikönyvről. *Óvodai Nevelés*, 10(12), 318–319.

- Majzlanová, K. & Pajdlhauserová, E. (2014). *Tvorivá dramatika v materskej škole*. Metodicko-pedagogické centrum.
- Mihál, J. (ford., 1954). *Pedagógika predškolského veku: učebná pomôcka pre predškolské pedagogické učilištia /A. I. Sorokina/*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Mikes, M. (1953). Munkaterv, ütemterv, vázlatkészítés kérdéseiről. *Óvodai Nevelés*, 6(11), 271–273.
- MNL FVL (1950). *3.370-7-1/1950. sz. felhívásra jelentés az óvoda helyzetéről a Tankerületi Főigazgatóság Óvodai Előadójának*. XXIII. 13a, Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi szakigazgatási szervének iratai, Oktatási és Népművelési Osztály iratai/ Óvodák, 1952. 851–852. sz. (25–26.d.)
- MNL FVL (1952a). *851-3/1952. Jelentés az óvoda működéséről a Megyei Tanács Oktatási Osztálya óvodai előadójának*. XXIII. 13a, Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi szakigazgatási szervének iratai, Oktatási és Népművelési Osztály iratai/ Óvodák, 1952. 851–852. sz. (25–26.d.)
- MNL FVL (1952b). *Jelentés az állandó óvodák/napközi otthonok helyzetéről 1952. július 15-i állapot szerint*. XXIII. 13a, Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi szakigazgatási szervének iratai, Oktatási és Népművelési Osztály iratai/ Óvodák, 1952. 851–852. sz. (25–26.d.)
- MNL FVL (1955). *202-1/1955. sz. Óvodai statisztikai felterjesztéshez szöveges jelentés*. XXIII. 13a, Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi szakigazgatási szervének iratai, Oktatási és Népművelési Osztály iratai/ Jelentések gyűjtője. 108. sz. (25–26.d.)
- MNL FVL (1958). *Évvégi jelentés a szétlívárosi járás óvodáinak helyzetéről az 1957/58-as tanévben*. XXIII. 13a, Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi szakigazgatási szervének iratai, Oktatási és Népművelési Osztály iratai/ Óvodai ügyek, 1957–58. 108. sz. (25–26. d.)
- Mollay, K. (ford., 1950). *Szervezett foglalkozás az óvodában /Bleher, F. N./ Szocialista nevelés könyvtára 3. Közoktatásügyi Kiadó Vállalat.*
- Molnár-Kovács, Zs. (2019). *A magyar tankönyvkutatások forrásdimenziói (1867–1918)*. Institutio Könyvkiadó.
- Molnár, B. (2021). A középfokú tanítóképzés tárgyi és személyi feltételei 1945 és 1959 között. In Maisch, P., Márhoffer, N., Molnár-Kovács, Zs., Szekeres, N. & Szücs-Rusznak, K. (Eds.), *Iskola a társadalmi térben és időben VII. PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola*.
- Molnár, J. (2016). *Baja város óvodatörténeti albuma*. Szerzői kiadás.
- Nemes-Wéber, Zs. (2019). A nők tömeges munkába állásának hatásai az óvodaügyre Magyarországon az 1950-es években. In Szőke-Milinte, E. (Eds.) *Pedagógiai mozaik (pp. 191–198)*. Szaktudás Kiadó.
- Németh, A. & Biró, ZS. H. (2016). A magyar neveléstudomány diszciplína jellemzőinek és kognitív tartalmainak változásai a 20. század második felében. In Németh, A., Garai I. & Szabó, Z. A. (Eds.), *Neveléstudomány és pedagógiai kommunikáció a szocializmus időszakában (pp. 7-118)*. Gondolat Kiadó.
- Nóbik, Attila (2008). Neveléstörténet tankönyvek az ötvenes években. *Iskolakultúra*, 18(3-4), 39–49.
- Szerző nélkül (1951). *Neveléstan és módszertan az óvónőképzők számára II. rész*. Tankönyvkiadó.
- Odvárková, M. (ford., 1956). *O spolupráci materské školy s rodiči /Papskovská, J. I./ Státní pedagogické nakladatelství*.
- Pajdlhauserová, E. (2009). Od detských opatrovní k materským školám v sústave škôl. In Gašparová, E. & Miňová, M. (Eds.), *Od detskej opatrovne k materskej škole (pp. 65–71)*. Banská Bystrica.

- Pálfi, S. (2011). A magyar óvoda tanulásszemléletének sajátosságai az 1950'-s években az óvodai alapdokumentumok tükrében. In Kovács, B. É. (Eds.), *Társadalomtudományi tanulmányok III. Tanulmánykötet a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar oktatóinak írásaiból* (pp. 137–149). DE Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar.
- Patyi, G. (2010). A magyarországi óvóképzés a felsőfokúvá válásig. *Képzés és Gyakorlat*, 8(1), 99–105.
- Perjés, I. & Vass, V. (2008). A curriculumelmélet műfaji fejlődése. *Új Pedagógiai Szemle*, 58(3), 3–10.
- Podhájecká, M. & Dobiasová, M. (2009). Hra v kurikule materskej školy. In Kancír, J. & Zel'ová, V. (Eds.), *Príprava učiteľov v procese školských reforiem*. Pedagogická fakulta Prešovské univerzity.
- Podráczky, J., Hajdú, H. K., Borbélyová, D., Nagyová, A. & Józsa, K. (2022). A magyarországi és szlovákiai óvodai nevelési program összehasonlító elemzése. *Danubius Noster*, 10(4), 107–132. <https://doi.org/10.55072/DN.2022.4.107>
- Podráczky, J. (2003). Az óvodai nevelés törvényi szabályozása a 19-20. században: Az óvodai nevelés számára megfogalmazott célok és feladatok alakulása Magyarországon. In Kiss, V. (Eds.), *Az oktatási rendszer jogi szabályozása Magyarországon a 19-20. században: országos törvényektől a helyi szabályozásig* (pp. 69-83). Tatabányai Múzeum.
- Pšenák, J. (1979). *Pramene k dejinám československého školstva*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Radics, P. (2013). Óvodai emlékek – igaz mesék. Kisújszállás Város óvodáinak – az óvodában folyó nevelőmunka – fejlődése (1945–1995). *Helytörténeti füzetek* 31.
- Remete, D. (ford., 1949). *Az óvodai nevelés gyakorlata a Szovjetunióban*. Magyar Népjóléti Minisztérium Gyermekvédelmi Osztálya és az Új Magyar Könyvkiadó.
- Szerző nélkül (1951). *Rendtartás az óvodák számára*. Tankönyvkiadó, 1951.
- Róna, M. (1951). *Szovjet óvónők nevelési tapasztalatai*. Szocialista Nevelés Könyvtára 12. Közoktatásügyi Kiadó Vállalat.
- Sándor, V. (Eds., 1953). *Prechodné učebné osnovy pre materské školy*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Sántha, K. (2022). *Kvalitatív tartalomelemzés*. Eötvös József Könyvkiadó.
- Sántha, K. (2009). *Bevezetés a kvalitatív pedagógiai kutatás módszertanába*. Eötvös József Könyvkiadó.
- Sántha, K. (2006). *Mintavétel a kvalitatív pedagógiai kutatásban*. Gondolat Kiadó.
- Sáska, G. (2021). A pedagógia és a pszichológia a sztálini korban: A Makarenko-jelenség. *Iskolakultúra*, 31(5), 6–26. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.05.6>
- Sáska, G. (2018). Igény az igazság monopóliumára I-II. A politikai és a világnézeti marxizmus-leninizmus a sztálini kor pedagógia tudományában. *Pedagógia történeti Szemle*, 4(1-2), 1–52. <https://doi.org/10.22309/PTSZEMLE.2018.1.1>
- Sáska, G. (2005). *A szocialista és a polgári nevelés radikális alternatívái - A gyermekközpontú ideológiák társadalomképe*. Felsőoktatási Kutatóintézet.
- Schadt, M. (2003). *A feltörekvő dolgozó nő. Nők az ötvenes években*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány.
- Šmelová, E. (2009). Česká mateřská škola v historickém vývoji. In Gašparová, E. & Miňová, M. (Eds.), *Od detskej opatrovne k materskej škole* (pp.19-23). Banská Bystrica.
- S.n. (1953a). *Módszertani Levelek - Óvodai foglalkozások*. Tankönyvkiadó.
- S.n. (1953b). Válasz a „Testnevelés az óvodában” c. könyv néhány észrevételére. *Óvodai Nevelés*, 6(2), 38–39.
- S.n. (1954). Az óvónők kézikönyvének előkészítő munkálatairól. *Óvodai Nevelés*, 7(5), 155–156.
- Somogyvári, L. (2018). A szovjet pedagógia percepciója az Egyesült Államokban (1958–1960). *Educatio*, 27 (1), 136–144. <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.1.12>
- Somogyvári, L. (2016). Munkára nevelés a szocialista pedagógiában: az orosz-szovjet előtörténet (1917–1958). *Iskolakultúra*, 26(1), 82–92. <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2016.1.82>

- Stohmayer, I. (1957). Első megbeszélések a kézikönyv megjelenése után. *Óvodai Nevelés*, 10(11), 278.
- Szabadi, I. (1957). A kézikönyv megjelenésére. *Óvodai Nevelés*, 10(10), 228–231.
- Szabadi, I. (1955). A vázlatírásról szóló vita összefoglalása. *Óvodai Nevelés*, 8(2), 42.
- Szabolcs, É. (2001). *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában*. Műszaki Könyvkiadó.
- Szabolcs, É. & Golnhofer, E. (2018). A szocialista Nevelés Könyvtára: törekvés a szocialista pedagógia kialakítására, 1950–1957. In Fehérvári, A. (Ed.), *A Borszsem Jankótól Bolognáig. Neveléstudományi tanulmányok. Metszéspontok* (pp. 13–32). ELTE PPK – L'Harmattan Kiadó.
- Szabó, F. (Ed., 1952). *Nevelési tapasztalatok az óvodában*. Szocialista Nevelés Könyvtára 59. Tankönyvkiadó Vállalat.
- Szabó, F. (1953). Nevelési tapasztalatok az óvodában. *Óvodai Nevelés*, 6(1), 19–20.
- Szorokina, A.I. (1953a). *Az óvodai nevelés elmélete*. Szocialista Nevelés Könyvtára 76. Tankönyvkiadó Vállalat.
- Szorokina, A.I. (1953b). Az óvodai foglalkozások. *Óvoda Nevelés*, 6(2), 44–47.
- Tóth, I. (1949). Mit jelent a tanügyigazgatási reform az óvodák és az óvónők számára. *Gyermeknevelés*, 2(7), 6.
- Tóth, L. (Eds., 1998). *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 II*. Oktatásügy – közművelődés - sajtó, rádió, televízió. Ister Kiadó.
- Uzsova, A. P. (Eds., 1952). *Az óvoda*. Közoktatásügyi Kiadóvállalat.
- Uzsova, A. P. (Eds., 1954). *Az óvodai oktatás kérdései*. Szocialista Nevelés Könyvtára 89. Tankönyvkiadó Vállalat.
- Vargová, M. (2019). Materská škola v zrkadle času. In *Zborník odborných príspevkov Spoločnosť pre predškolskú výchovu Prešov a Banská Bystrica* (pp. 75-95). Spoločnosť pre predškolskú výchovu.
- Vetluginová, N. V. (1955). *Metodika hudební výchovy v mateřské škole: Metodický sborník*. Státní pedagogické nakladatelství.
- Vág, O. (1993). *A kisgyermeknevelés története*. Magyar Óvodapedagógiai Egyesület.
- Vág, O. (1979). *Óvoda és óvodapedagógia*. Tankönyvkiadó.
- Vág, O. (1954). Oktatás az óvodában. *Óvodai Nevelés*, 7(1), 27–32.

Szerző(k)

Yvetta Kóger

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8059-0749>

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori iskola

E-mail-cím: yvetta.koger@gmail.com

